

ALISHER NAVOIY QIT'ALARINING G'OYASI

Nabiyeva Nodira Saidovna

Surxondaryo viloyati, Denov tumani, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6603213>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-may 2022

Ma'qullandi: 14- may 2022

Chop etildi: 31- may 2022

KALIT SO'ZLAR

qit'a, qit'a namunalari, qit'a sarlavhasi, Alisher Navoiy qit'alarida umuminsoniy qadriyatlar, ayb qidirmaslik kabi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Alisher Navoiy qit'alarida insoniyat va uning olami, o'zligini tanish, insonlarga bo'lgan munosabatlari xatti-harakatlari haqida fikr-mulohazalar berilgan.

Navoiy ijodi va uning shxsiyati cheksiz bir ummondur. Bu ummonning qa'riga yetish, uni anglash uchun g'ovvos bo'lib dur-u gavharlarni terish zarur. Ma'lumki, Alisher Navoiy asarlari zamonlar oshasa-da, o'z mazmunini, buyukligini, teranligini yo'qotmaydi. Necha zamonlar o'tibdi, uning asarlarining mavzusi, g'oyasi, jamiyatda insonlar o'rtasidagi munosabatlarda, ibrat kitobi desak mubolag'a qilmagn bo'lamiz. Xususan, uning qit'alarining mavzusi, g'oyasi hayot bilan hamnafas. Bundan bir necha asr oldin yaratilgan bu noyob durdonalar xalqimizning ma'naviy xazinalaridan biridir.

Navoiygacha bo'lgan o'zbek adabiyotida qit'a namunalari Hofiz Xorazmiy "Muhabbatnoma" (1 ta), "Bang va chog'ir munozarasi" (2 ta) mavjud bo'lsa-da, bu janrning yuqori mavqeyga ega bo'lishi Navoiy nomi bilan bog'langan. Navoiy qit'alari poetikasi uchun xos bo'lgan

yangiliklardan biri – ularning har biri maxsus sarlavhaga ega bo'lganidadir. Qit'anavislikdagi bunday an'ana faqat forsiy shoirlardan Anvari (1090-1170/75) va turkiy navis shoirlardan Alisher Navoiy devonlaridagina uchraydi. Biz bu o'rinda Alisher Navoiy hazratlarining qit'alarini sharh-u bayon etishni maqsad qilib, shoirning insoniy-axloqiy munosabatlarining ulug'ligini yana bir bor anglashga urindik. Ushbu maqola orqali Alisher Navoiy qit'alarida umuminsoniy g'oyalar aks etganini ta'kidlamoqchimiz.

YUQORI O'LTURMOQ
TALASHQUCHILARKIM HINDUI DIDBON
ALARDIN YUQORIROQ DURUR UCHAR
QO'NG'UZ ILGARIROQ

Yuqori o'ltururni kim tilasa,
Kishilikdin ani yiroq bilgil,
O'lturur safda yuqorilikdin
O'lturur safda yaxshiroq bilgil.

Alisher Navoiy o'zining asarlarida hukmdorlar, mansab egalari haqida juda

ko'p yozgan. Bu o'y-xayollar orzusida juda ko'p obrazlar yaratgan masalan, "Hayrat ul-abror" dostonidagi Shoh Goziy hikoyatida shohning adolatpeshaligi oldida hatto ona ham o'z da'vosidan kechishi, yoki "Majolis un-nafois" asrining yettinchi majlisi Salotin bobida deb nomlanishining o'zida ham sultonlar va ularning davlat ishlaridagi amallari aytib o'tilgan.

Navoiy o'zining orzusidagi hukmdor qanday bo'lish kerakligini o'zining asarlari orqali yaratgan obrazlari yordamida ifoda etgan.

Yuqoridagi qit'ada ham hayotda faqat amal-mansab ilinjida yurib shuning orqasidan boylik orttirib, o'zini ,o'zligini unutadigan shaxsalar hozirgi zamonamizda ham topiladi. Chunki mansab va boylik o'tkinchi bu bilan mast bo'lib qolmaslik zarur. Orttingan qudrat va martabasining baqosi yo'q va umri esa vafosizdir. Demak, nafi pok va aqli sof kimsa bu mastliklardan o'zini behush qilmasligi va o'zini bunday ishlardan yiroqda tutishi adolat so'rab kelgan har bir xalqning dardiga darmon bo'lishi kerakligini uqtirgan. Shu sababdan ham "yuqori o'ltirurni» tilagandan ko'ra oddiy odamlar qatorida turish afzalroqdir, deydi hazrat Navoiy.

Alisher Navoiyning mazkur qit'asida ham inson va uning tabiati, fe'l-atvori haqida fikrlarni ko'rishimiz mumkin.

HUNAR AHLIKIM, HUNARLARIN
KO'RGUZMAK AYBDURUR VA EL AYBIN
YOPMOQ HUNAR

Erur ahli hunar qoshinda hunar

Ayb yopmoq, dog'i hunar topmoq.

Hunar in elning oshkor etmak,

Yo'q esa bari aybini yopmoq.

Har bir davrda ham har xil toifadagi insonlar yashab o'tgan. Navoiy davrida ham har xil fe'l -atvorli kimsalar bo'lib, o'zining yurish-turishi, odob-axloqi, ma'naviyati

bilan boshqalardan ajralib turgan. Hazrat Navoiy olam va odam muammolari haqida o'z fikr va qarashlarini o'zining "Mahbub ul-qulub" asarida keltirib o'tgan. Bu muammolar insoniyat va olam o'rtasidagi azaliy muammolardan biri hisoblanadi. Didaktik yo'nalishdagi har qanday asarlarda inson va uning ma'naviy qiyofasi ko'rsatiladi. Qit'ada olam ahli qoshida kimningdir aybini yopmoq bu eng buyuk hunardir, deydi hazrat Navoiy. Kimningdir aybini oshkoq qilmoqdan ko'ra uni ayblarini yashirmoq har bir mo'min-musurmon uchun eng ezgu fazilatlardan biridir. Ana shunday g'oyalar Navoiyning boshqa asarlaridam o'z isbotini topgan. Xususan, "Mahbub ul-qulub" asarida: "Yaxshiliklarni topmoq-yedirmoqdir; ayblarini yashirmoq kiydirmoqdir" degan satrlarida ham xussi shu fikrlarni anglashimiz mumkin. Bilamizki, Sharq adabiyoti didaktik yo'nalishidagi asarlari bilan G'arb adabiyotidan farq qiladi. Shayx Sa'diy Sheroziyning "Bo'ston" asari ana shunday asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur qit'adagi g'oya bilan keltitgan misolimiz o'xshash. Qiyoslang:

Ayb qidirmaslik haqida

Ta'bi aybjo'ylik bo'lsa agar bas,

Tovus oyog'idan boshqasin ko'rmas.

Tozalik axtargil, ey o'zi xira

Ne ko'rsatar ko'zgu gar yuzi xira!

Barcha aybin yuzga solma, ey g'addor,

Sening ham aybingni ko'rsatuvchi bor.

Insonlar orasida shunday kimsalar ham borki, ular ayb topib, boshqalarning kamchiliklari ustidan kulib, sal biror narsadan qoqilsa, unga yomon munosabatda bo'ladilar. Afsuski, bu azaliy muammolar bizning zamonamizda ham uchrab turadi. Bunday insonlarning g'ofiligi

oldida har qanday inson ko'ngli bir shisha kabi sinishi mumkin.

Navoiyning bundan besh asr avval ilgari surgan g'oyalari bugun ham o'z dolzarbligi va ahamiyatini yo'qotmay kelayotgani insonni hayratga soladi. Shunday ekan bu qit'alarni yosh avlodga o'rgatib har bir dars jarayonida hikmatlarni tatbiq etishimiz lozim. Xoh adabiyot darsi bo'lsin, xoh tarix

darsida ushbu asarlarga murojaat etishimiz zarur. Uning hikmat darajasiga ko'tarilgan har bir baytini mag'zini chaqib, ota-onaga, Vatanga bo'lgan muhabbat ruhida tarbiyalashimiz uchun hazrat Alisher Navoiy ijodiga doim tayanishimiz kerak. Bunday o'lmas va boqiy asarlarimiz xalqimizning ma'naviy merosiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami 20 jildlik T., 2003
2. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami G'aroib us-sig'ar 3-tom T., 2003
3. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami .Favoyid ul-kibar 6-tom T., 2003
4. Navoiy asarlar tilining izohli lug'ati. 4 jildlik T., 1983-1985
5. Yo. Ishoqov So'z san'ati so'zligi T., 2014
6. A. Hayitmetov Navoiy lirikasi T., 2015
7. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub T., 2015
8. Sa'diy Sheroziy. Bo'ston.-T., 1960